

ביכורים וארבע כוסות בפירות שביעית

ראשי פרקים

א. הבאת ביכורים מפירות שביעית

1. המחלוקת בחיוב ביכורים תלויה במחלוקת הבית יוסף והמב"ט
2. מדוע אין פירות הביכורים נאסרים מדין שמור
3. מהו הפסוק הפותר פירות שביעית

ב. ארבע כוסות ביין של שביעית

סיום

א. הבאת ביכורים מפירות שביעית

1. המחלוקת בחיוב ביכורים תלויה במחלוקת הבית יוסף והמב"ט

והיה כי תבוא אל הארץ, אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה, וירשתה וישבת בה. ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך, אשר ה' אלוקיך נותן לך, ושמת במגא, והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם. ודברים פרק כו פסוקים א-ב

כתב בעל אור החיים הקדוש על זה, וז"ל: אשר ה' אלוקיך נותן לך, פירושו, לפי שה' שייר לו חלק בארץ, והוא שנת השמיטה, דכתיב "ובשנה השביעית וגו' שבת לה'", לזה בא דברו הטוב, שאינו מצווה אלא על זמן הגתינה לו, שהם שש שנים, אבל שנת השמיטה אין בה הבאת ביכורים, לפי שאין הפירות שלו, אלא השדה מופקרת לכל, עכ"ל.

מלשונו זה - "לפי ששייר לו ה' חלק בארץ" - נראה ששנה בעל אור החיים הקדוש את משנתו כדברי המב"ט, שמצוות שביעית איננה מצווה המוטלת על בעל השדה, שהוא יפקיר את פירות השדה שלו, אלא הפירות הם הפקר מאליהם, ומתחילה אין לו כלל בעלות בהם. וזה לא כדברי מרן הבית יוסף, שסובר שהפירות גדלים בבעלותו של בעל השדה, והתורה הטילה עליו את המצווה ואת החובה שהוא

יפקיר אותם במפורש לכל אדם, ואם לא יפקיר אותם במפורש הוא עובר על המצווה, אבל הפירות נשארים בבעלותו ועדיין הם שלו.

אך בפרשת משפטים (שמות פרק כג פסוק יט) על הפסוק "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוֹקֶיךָ" מפורש ברש"י דלא כדברי בעל אור החיים הקדוש. וז"ל רש"י שם: "ראשית ביכורי אדמתך" אף השביעית חייבת ביכורים, לכך נאמר אף כאן (אחרי שציוותה התורה בפסוקים שלמעלה על השמיטה) "ראשית ביכורי אדמתך". כיצד? אדם נכנס לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה וכו', עכ"ל.

ובשפתי חכמים שם כתב וז"ל: ובקצת נוסחאות אינו (כלומר, לא כתוב ברש"י שגם שביעית חייבת בביכורים), ורק כתוב: "ביכורי אדמתך" כיצד? אדם נכנס לתוך שדהו וכו'. וכן גם כתבו הרב אליהו מזרחי וגור אריה, דאין שביעית חייבת בביכורים, שאינו יכול לומר "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'", דהא לו לא נתן, אלא הוא הפקר לכל, עכ"ל. הנה גם דבריהם נוטים כדברי המבי"ט, שהתורה הפקיעה מלכתחילה כל בעלות על פירות שביעית, ופירות שביעית הם הפקר מעצמם ואין צריך להפקירם במפורש.

לפיכך נוכל ליישב את הגרסא שלנו ברש"י שהיא כשיטת בית יוסף, שגם בשנת שמיטה יש לבעל השדה בעלות על כל מה שצומח בשדהו, אלא שהתורה הטילה עליו במצוות עשה שהוא יפקיר את כל הפירות שצמחו שם. וכיון שכך ודאי יתכן שמצוות השמיטה לא תחול על מה שיקדיש לצורך ביכורים, ואדרבא הוא חייב להקדיש את הפירות שהבשילו תחילה לשם ביכורים. ואולי עוד אפשר לומר, שעל פירות השדה בשנת שמיטה מוטלות שתי המצוות, אחת להביא מהם ביכורים ואחת להפקיר אותם לכל הבא, וכל מה שיעשה קודם יפקיע ממנו את המצווה השנייה. אם הקדיש ביכורים הפקיע מפירות הביכורים את מצוות השמיטה, ואם הפקיר אותם בדין שמיטה ביטל מהם מצוות הבאת ביכורים. אך אמנם אם לא הפקיר עדיין את כל פירות השדה, ויש עוד פירות שלא זכו בהם מלקטי פירות שביעית, יכול הוא להביא ממה שנשאר בשדה ביכורים, אך אם נלקטו כל פירות השדה לפני שהספיק להביא משם ביכורים ביטל לגמרי את מצוות הבאת ביכורים שבאותה שנה. בדומה למה שכותב הרמב"ם (הלכות ביכורים פרק ב, יד): מי שמכר פירות כל שדהו ואינו משאיר לעצמו כלום, אינו מביא ביכורים שהרי אין לו פירות, ולוקח אינו מביא שהרי אין לו קרקע.

2. מדוע אין פירות הביכורים נאסרים מדין שמור ולכאורה קשה על זה. אם הוא לא הפקיר את הפירות הרי שמר עליהם, ובוזה הלא נאסרים פירות שביעית בהנאה, וכל דבר שנאסר להדיוט גם אין מקריבים ממנו לגבוה.

כך שנינו (פסחים דף מח עמוד א): ממשקה ישראל - מן המותר לישראל, מכאן אמרו שאין מביאים מן הטבל, וכן אמרו (מנחות) שבהמה טרפה פסולה לקרבן, מפני שהיא אסורה באכילה להדיוט. ומכאן (תולין דף צ עמוד ב) למדו שצריך לשלוף את גיד הנשה מבשר העולה לפני שמעלים את הבשר על המזבח. וכל אלה מפני שאין מקריבים דבר שאסור לישראל. ולפי זה נראה שגם פירות שביעית מן השמור שנאסרו להדיוט יהיו אסורים לגבוה, ואיך יהיו כשרים לביכורים? אלא שיש לתרץ, שכאן רש"י הולך לשיטתו, שאין הפירות נאסרים. ואם גלך בזה לפי שיטת רבנו תם (יבמות דף קכב עמוד א) שהפירות נאסרים על ידי השמירה, נוכל ליישב על פי מה שמתרצים התוספות אותה קושיא, איך אפשר יהיה להקריב את העומר בשנת שמיטה, אם אי אפשר יהיה לשמור את השדות וכולם יבואו לקחת כל מה שיצמח. ואומרים התוספות על זה (מנחות דף פד עמוד א), שעל שדה של הקדש אינה חלה קדושת שביעית, שנאמר "את ספיח קצירך לא תקצור" - קצירך ולא קציר של הקדש. וכך נבאר גם לעניין ביכורים - כיון שיעד פירות אלה לביכורים כבר נחשבים הם לפירות של הקדש, ומותר לשמור אותם, ואינם נאסרים משום שמור. אלא שאין העומר והביכורים דומים זה לזה. כי בעומר מדובר בשדה שהגזבר קנה אותו מכסף של הקדש, והשדה הוא איפה בבעלות הקדש, ושפיר שיך לומר בו שאין זה "קצירך" אלא קציר של הקדש. ואילו בביכורים הלא אנו רוצים להניח על פי שיטת בית יוסף שהשדה שייך לבעלים, ולבעלים שייכים גם כל הפירות שצמחו בו, ועליו חלה בשביעית המצווה להפקיר את הפירות, אלא שהוא בא להוריד מעל עצמו מצווה זו על ידי זה שיקדיש את הפירות לצורך מצוות הבאת ביכורים. אבל לפני שהקדיש אותם כבר שמר עליהם בשעה שעדיין היו שלו, ולמה לא ייאסרו אז מדין שמור? ושם כיון שהוא מקדיש אותם אחרי כן, נמצא ששמר עליהם לצורך קציר הקדש, וזה יפקיע מהם את האיסור למפרע.

ובתוספות שם יש עוד תירוץ על השאלה איך ישמרו על הפירות לצורך העומר. אומרים שם תוספות, שאין השומר מונע בכוח מאת הבאים ללקט את הפירות שלא יקחו אותם, אלא הוא רק מודיע לכולם, שפירות אלו מיועדים לצרכי העומר, והם נמנעים ופורשים מעצמם. כך אפשר לומר גם באשר לביכורים, שהשומר יודיע לבאים ללקוט, שפירות אלה מיועדים לביכורים ובוודאי לא ילקטו אותם, ובוזה לא

יחול עליהם איסור שמור. אך גם על זה יש לפקפק. שהרי כך הוא לשון תורת כהנים, כפי שרבנו תם מביא אותו שם בתוספות - "ואת ענבי נזירך לא תבצור" מן המשומר אי אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, ע"כ. ומזה לומד רבנו תם שיש איסור על הפירות שנשמרו, ומתוך שאסרה התורה את הפירות שנשמרו, הוא מדייק שמתחילה אסרה התורה גם לשמור אותם. והנה מסתבר, ששמירה זאת האסורה מתפרשת באופן שונה על פי שיטת המבי"ט ובאופן שונה על פי שיטת הבית יוסף. לפי שיטת המבי"ט שהפירות הם הפקר מעצמם, אם אומרת התורה לבעל השדה שאסור לו לשמור על הפירות הגדלים בשדהו, לא יכולה להיות הכוונה שהוא מצווה להפקיר אותם, כי הם הפקר מעצמם, אלא מתקבל על הדעת, שהכוונה היא שלא יושיב שם שומר שימנע מבני אדם שלא ילקטו, אלא אם יושיבו שם אדם שלא ימנע, ורק יאמר להם שאלה הם פירות המיועדים לעומר או לביכורים, ומשאיר בידם את האפשרות שאם ירצו יקחו ואם ירצו ישאירו, ואז אין זו אותה השמירה שעליה התורה הקפידה. אבל אם נניח כדברי הבית יוסף, שאין הפירות הפקר מעצמם, אלא שהתורה הטילה עליו את החובה שהוא יפקיר אותם, אם לא הפקיר בפועל ובמפורש הרי לא עשה את המוטל עליו, ואי אפשר לומר עליו "מן המופקר אתה בוצר", ודינו כאילו שמר, ועליו ייאמר "מן המשומר אי אתה בוצר". ועל כן מתוך שלא הפקיר ייאסרו הפירות לפי שיטת רבנו תם. לפיכך מסתבר ששיטת רבנו תם מתאימה עם שיטת המבי"ט, ורק עם שיטת המבי"ט נוכל להבין שכל זמן שאין השומר מונע בכוח מלקחת את הפירות אין הפירות נאסרים, ודברי בית יוסף, שהמצווה היא להפקיר, הם יתאימו לדברי רש"י שאין איסור שמור בפירות שעבר על המצוות ולא הפקירם.

3. מהו הפסוק הפומר פירות שביעית

בפרשת כי תבוא למד בעל אור החיים את דינו, שפירות שביעית פטורים מביכורים, מן הפסוק שבתחילת הפרשה "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה", אבל בשפתי חכמים בפרשת משפטים מביא את הפסוק שבסוף הפרשה "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'", ואמנם משני הפסוקים האלה נלמד באותה דרך לפטור פירות שביעית מהבאת ביכורים.

ויש בזה מקום עיון. בפרשה זו אנו רואים במצוות הבאת ביכורים שלושה שלבים. השלב הראשון הוא הבאת הביכורים מביתו עד העזרה. "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה, וירשתה וישבת בה. ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלוקיך נותן לך, ושמת בטנא. והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם". שלב ראשון זה בלבד הוזכר בשמות (במשפטים פרק כג

פסוק יט ובכי - תישא פרק לד פסוק כו): "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך". כל מה שרוצים למעט מפסוקים אלה נמעט מעצם מצוות ההבאה, שלא יביאו ביכורים כלל. וכך שנינו במשנה (ביכורים פרק א משנה א): "ואלו שאינם מביאים, הנוטע בתוך שלו והבריק לתוך של יחיד או לתוך של רבים" היינו מי שהיתה הנטיעה שלו, אבל כאשר יניקת העץ שממנה גדלו הפירות היתה מתוך האדמה שאיננה שלו, לא יוכל להביא ממנה ביכורים. ועל זה אומרת אחרי כן משנה ב: "מאיזה טעם אינו מביא? משום שנאמר: ראשית ביכורי אדמתך - עד שיהיו כל הגידולים מאדמתך". וכן במשנה ג: "אין מביאים ביכורים חוץ משבעת המינים" ופירש הרמב"ם בפירוש המשנה וגם רש"י בפירוש התורה: "לפי שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה, למדנו - מראשית ולא כל ראשית, שאין כל הפירות חייבים ביכורים". וכן גם לומד הרמב"ן ממה שנאמר "תביא בית ה' אלוקיך", שאין מביאים ביכורים באוהל ובמשכן, אלא בשילה ובבית עולמים שהם בית אבנים, ראה בפירושו לכי תבוא (דברים פרק כו פסוק ב).

זהו השלב הראשון במצוות ביכורים - ההבאה. אחרי זה בא השלב השני של המצווה, הוא בפסוק ג: "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם, ואמרת אליו: הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו". ובהתאם לכך אומרת משנה ד: "אלו מביאים ולא קוראים, הגר מביא ולא קורא, שאינו יכול לומר אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו". הנה נתמעט כאן הגר רק מקריאה ולא מהבאה, כי בפסוק זה מדובר באמירה אל הכהן, ואמירה זו אין הגר יכול לומר. ואחרי כן בא השלב השלישי, שאינו אמירה אל הכהן, אלא אמירה לפני ה', פסוקים ד"י: "ולקח הכהן הטנא מידך... ועניתה ואמרת לפני ה' אלוקיך... אשר נתת לי ה', והנחתו לפני ה' אלוקיך", ועל זה באה משנה ה: "האפוטרופוס והשלית והעבד, והאשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאים ולא קוראים, שאינם יכולים לומר אשר נתת לי ה'". הנה גם הם נתמעטו רק מקריאה ולא מהבאה.

על פי זה נראה, מה שהביא בשפתי חכמים למעט פירות שביעית מעיקר דין הבאת ביכורים מן הפסוק "אשר נתת לי ה'", אינו אלא פליטת קולמוס, אבל הלימוד הוא מן הפסוק שהזכיר בעל אור החיים הקדוש, והוא בתחילת הפרשה, וכל מה שמתמעט ממנו הוא מתמעט מעצם ההבאה, ואילו היינו ממעטים מן הפסוק "אשר נתת לי ה'" לא היינו ממעטים מהבאה אלא מקריאה בלבד.

[ובגמרא (גיטין דף מז עמוד ב) נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש במי שמכר את שדהו לפירות, וכן במי שמכר את שדהו בזמן שהיובל נוהג, שאז השדה מכור רק באופן זמני - עד היובל, ונמצא שיש ללוקח בשדה רק קניין פירות ואין לו קניין הגוף. ר']

יוחנן סובר שקניין הפירות של הלוקח נחשב כאילו יש לו קניין הגוף, והלוקח מביא ביכורים וקורא, כי יש לו גם פירות וגם קרקע. וריש לקיש סובר, שקניין הפירות של הלוקח אינו נחשב לו כקניין הגוף, ולכן אינו יכול לומר "אשר נתת לי ה'", ונפסקה בזה הלכה כדברי ריש לקיש, שהוא מביא ואינו קורא. והנה יש בזה מקום עיון, למה אנו ממעטים אותו מן הפסוק שבסוף הפרשה שממעט רק מקריאה ואין אנו ממעטים אותו מן הפסוק שבתחילת הפרשה, שהוא מייעוט גם על עיקר ההבאה? וברמב"ם (הלכות ביכורים פרק ב הלכה יד) ז"ל: מכר לו פירות חוץ מן הקרקע ואפילו הם מחוברים, מוכר אינו מביא שהרי אין לו פירות, ולוקח אינו מביא שהרי אין לו קרקע ע"כ. לפיכך לריש לקיש, זה שיש לו קניין פירות ואין לו שם קניין הגוף, ממה נפשך, אם הוא נחשב כמי שיש לו קרקע, למה לא יקרא, ואם הוא נחשב כאילו אין לו קרקע, למה יביא? (וראה שם בגיטין דף מז עמוד ב בתוספות דיבור המתחיל מה שכתבו, דלריש לקיש הואיל ויש לו קניין פירות נחשב לו השדה כאגיד גביה, וגם דברים אלה זקוקים להסבר.)

ב. ארבע כוסות ביין של שביעית

בירושלמי (מסכת שקלים פרק ג הלכה ב, וכן בשבת פרק ח הלכה א) שנינו: מהו לצאת (ידי חובה במצוות ארבע כוסות בליל פסח) ביין של שביעית? ופירש בפני משה שם בשבת וז"ל: בניתותר לו לאחר זמן הביעור. ובתקלין חדתין בביאורו למסכת שקלים ביאר יותר וז"ל: דיין של שביעית אסור להנות בו כשהגיע זמן הביעור אלא צריך להפקירו, אך דאפשר לומר מצוות לאו להנות נתנו, ע"כ דבריו. והדברים צריכים עיון רב. דמאי איבעי ליה, הלא זמן ביעור ליין אמרו בגמרא (פסחים נג.): אוכלים בענבים עד הפסח, ונראה שהם מפרשים זה שאמרו חז"ל עד הפסח היינו עד ולא עד בכלל, ולפיכך זמן הביעור הוא בעת שנכנס החג בליל פסח. ובדין ביעור ז"ל פאת השולחן (הלכות שביעית סימן כז סעיף קטן ג): ...ואם אין לו אוהבים ימתין עד שתכלה רגל מן השוק, ויוציאו לשוק ויפקירנו ויחזור ויכניסנו לביתו, וכן עיקר, עכ"ל. הרי שאין פירות שביעית נאסרים מיד בעת שהגיע זמן הביעור גם אם אינו מפקיר אותם מיד, וניתנת לו הזכות להמתין עד שתכלה רגל מן השוק ואינם נאסרים לאחר זמן הביעור, אלא אם הוא מחזיק אותם על מגת שלא להפקירם. והלא בליל הסדר מן הסתם אין רגל מצויה בחוץ, שהרי כולם מסובים, ואז יוכל להוציא את היין ולחזור ולזכות בו.

ועוד יש להעיר. כששנינו שזמן ביעור לענבים הוא פסח לא פירשו לנו רבותינו אם כוונתם היא לומר תחילת החג או סוף החג. והסברא קרובה לומר, שהכוונה היא

אמנם לומר עד יום טוב האחרון של פסח (וראה מה שכתב בתוספות יום טוב במעשר שני פרק ה משנה ו על ביעור המעשרות), והרי זמן זה של ביעור נקבע על ידי חז"ל, ויכלו להאריך את הזמן ולקצר כפי הצורך. ואם הסברא היא נכונה, שזמן הביעור ליין הוא עד סוף הפסח, עדיין לא הגיע כלל זמן הביעור בליל הסדר.

אבל בקרבן העדה פירש וז"ל: מהו לצאת ביין של שביעית, כיון דלא קרינן ביה "לכם", וקסלקא דעתיה דארבע כוסות בעינן "לכם" כמו מצה, וכי היכי דאין יוצאים במצה שאינה שלכם אין יוצאים בארבע כוסות, או לא, עכ"ל. ומסתבר שאמנם דעתו היא כן שבלייל הסדר עוד לא הגיע זמן הביעור, ולא משום מצוות ביעור הופקעה בעלותו על היין, אלא ששנה הרב את משנתו כדברי המבי"ט שאין לאדם בעלות על הפירות שגדלו בשדהו בשביעית. ופירות שהוא אומר שאינם שלו, הם הפירות שגדלו בשדהו, שעליהם אפשר לומר שאינם שלו. אבל פירות שבעליהם הפקירו אותם כדין ואדם זכה בהם מן ההפקר תלמוד ערוך עליהם בידינו (קידושין דף גב עמוד א): "המקדש בפירות שביעית מקודשת", ופירש"י שם, שכיוון שזכה בהם ממנו הוא לכל דבר.

סיום

יהי רצון שנזכה לביאת המשיח ולקיבוץ כל גלויות ישראל כנבואת הנביא יחזקאל ולחלוקת ארץ ישראל מחדש (יחזקאל פרק מח), וישבו כל שבטי ישראל שבט שבט על נחלתו, וכל משפחות בית ישראל משפחה משפחה על אדמתה, וכל איש ישראל איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ואז תחזור ארץ ישראל לקדושתה כבראשונה - לקדושת שמיטין ויובלות, ונבנתה עיר על תלה, וארמון על משפטו ישב.

הנה ימים באים, נאום ה', וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה. כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם, נאום ה', נתתי תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, והייתי להם לאלוקים והמה יהיו לי לעם. ולא ילמדו איש אחר רעהו ואיש אח אחיו לאמר דעו את ה', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, נאום ה', כי אסלה לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד.